

УДК 37.035.6:37.035.8.

П. І. КЕНДЗЬОР

м. Львів

РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНОЗНАВЧОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ

Інтеграція полікультурного розмаїття є особливо актуальним викликом для українського суспільства з його широкою етнічною, релігійною та регіональною палітрою. Сучасні події в Україні висувають на перший план проблему гуманістичної парадигми міжкультурного діалогу, яка б запобігала виникненню ворожнечі та ненависті в різних сферах людського життя.

Феномен полікультурності є інтегративним явищем, що пов'язане із цілісними уявленнями про шляхи та способи інкорпорації різних культурних спільнот в консолідоване українське суспільство. Відповідно рівноправне залучення представників усіх етнічних та релігійних груп до процесу формування української національної ідентичності мала би стати основою суспільного примирення й консолідації.

Полікультурне виховання варто розглядати як специфічну педагогічну діяльність, спрямовану на формування в особистості здатності до всебічного пізнання культурної багатоманітності, що виявляється в різноманітних моделях мислення, символах, цінностях та моральних нормах, що формують її ідентичність.

Ключові слова: громадянське суспільство, етнос, нація, полікультурність, полікультурне виховання.

У процесі формування української національної ідентичності значна роль відводиться полікультурному вихованню учнівської молоді, що має на меті забезпечення мирного та гармонійного співіснування представників різних спільнот та культур – етнічних, релігійних, мовних, гендерних тощо.

Слід констатувати значну увагу української педагогічної науки до різних аспектів громадянського та полікультурного виховання, зокрема реалізації громадянського виміру у виховній діяльності учнів (І. Бех, П. Вербицька, Ю. Завалевський, О. Сухомлинська, К. Чорна); організації полікультурного виховання з дітьми та молоддю (О. Гриценко, А. Солодка, Н. Якса); інтеграції соціальних впливів у виховному процесі (Н. Чернуха, Т. Ткачова). Проте інтеграція громадянського підходу в систему полікультурного виховання не стала об'єктом дослідження. Відтак стаття має **на меті** проаналізувати інтегративну роль громадянського чинника в системі полікультурного виховання особистості.

Зasadничі принципи розвитку багатонаціонального, багатокультурного суспільства закладені в Конституції України, а також зафіксовані в низці державних освітніх документів: Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній Доктрині розвитку освіти, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвит-

ку української державності, які містять загальні положення щодо ролі освіти та виховання у процесі формування громадянина, окреслюють засади та принципи освіти, які безпосередньо відповідають завданню розвитку демократичного суспільства. Окремі з визначених цими документами завдань безпосередньо розкривають зміст полікультурної освіти – виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй.

Полікультурне виховання є містким поняттям, що передбачає визнання цінностей, стилю життя та символічних уявлень представників різних етнічних, релігійних, соціальних, культурних, гендерних спільнот, що відбувається на різних рівнях розвитку певної культури, а також у процесі міжкультурної взаємодії у просторі й часі. Головними завданнями полікультурного виховання є оволодіння особистістю знаннями про культуру власного народу та формування позитивного ставлення до культурних надбань інших спільнот; розвиток умінь і навичок взаємодії з носіями різних культур; виховання в дусі толерантності й загальнолюдських цінностей. Полікультурне виховання особистості – це сфера педагогічної діяльності, що має на меті формування полікультурної компете-

тності, а також забезпечує гармонійне співіснування представників етнічних, релігійних, мовних, гендерних та соціальних культур у демократичному суспільстві.

Оскільки феномен полікультурності є інтегративним явищем, пов'язаним із цілісними уявленнями про шляхи та способи інкорпорації різних культурних спільнот в українське суспільство, важливим є з'ясування сутності терміна «нація» в тезаурусі полікультурного виховання. Особлива актуальність такого аналізу зумовлена тим, що в сучасному українському багатокультурному суспільстві загалом, і в його освітньому просторі зокрема, визріла потреба наукової дискусії щодо розуміння сутності цього ключового поняття в системі націєтворення. Відтак формально існуюча українська національна ідея не може повноцінно реалізовуватися, оскільки в її основу покладено національно-етнічний, а не державно-політичний та економічний зміст.

Розглядаючи різноманітні історичні, філософські, соціологічні та психологічні підходи до визначення понять «нація», «націоналізм», український науковець Георгій Касьянов констатує «хаос дефініцій» й наголошує, що термін «нація» – це «термін-парасолька», який об'єднує низку понять, що вживаються сьогодні в Україні та за її межами, передусім у політизованому контексті. Як наголошує автор, із суто наукового боку їхній розгляд потребує подолання упередженості. Зокрема Г. Касьянов зазначає: «універсальне» поняття «нація», очевидно, має містити в собі, як мінімум, мовні, культурні, територіальні, економічні, соціальні, соціально-психологічні й політичні характеристики. Проте жодна із цих характеристик не може претендувати на домінуючу роль» [5, 40].

Традиційна концепція нації ґрунтується на найважливішій ознаці – праві кожного етносу мати свою незалежну державу чи боротися за її здобуття. У цьому ракурсі термін «нація» характеризується українськими науковцями Ю. Римаренком та О. Картуновим як соціально-економічна й духовна спільнота людей із певною психологією та свідомістю, яка відбулася історично та якій властива стійка сукупність сутнісних характеристик,

серед яких мова, звичаї, культура, релігія; політичні та громадські інституції; історія з якою вони себе ідентифікують; певна територія [6, 396].

З іншого боку, один із основоположників філософії конструктивізму Бенедикт Андерсон у своїй праці «Уявлені спільноти» зазначає, що етнічна нація – це «уявлена» спільнота, яка витворилася на основі мітів, стереотипів, автостереотипів і уявлень про спільну історичну долю (перемоги, баталії, страждання, горя і нещастя) та, з іншого боку, стала не результатом довготривалого історичного розвитку, а продуктом епохи модернізму, тобто епохи розпаду традиційних суспільств. За Андерсоном, етнокультурна єдність націй трактується як штучно сконструйований інтелекцією «уявлювальний» інструмент обслуговування економічних та політичних потреб певного періоду часу. «Уявлені спільноти», на думку дослідника, є *уявленими*, оскільки вони формуються на основі усвідомлення людьми своєї приналежності до них, самоідентифікації себе з іншими людьми тієї ж культури чи своєї держави тощо [1, 95].

На консолідаційному характері процесу націєтворення наголошує сучасний європейський філософ Юрген Габермас. На його думку, традиційна національна держава виконувала свою інтегративну функцію завдяки тому, що правовий статус громадянина поєднувався з культурною приналежністю до нації. У сучасних умовах, коли національна держава у внутрішніх справах усвідомлює виклик вибухової сили мультикультурності, а в зовнішніх – тиск із боку проблем глобалізації, постає питання, чи існує такий самий функціональний еквівалент для того, щоб об'єднати громадянську й етнічну націю в єдине ціле. Дослідник висуває тезу про те, що ефективна демократія можлива лише за умови налагодження в суспільстві механізмів залучення різних соціальних груп, культур до єдиного інтеграційного процесу. Відповідно, громадяни, на думку Габермаса, мають відчутти силу своїх прав як у формах соціальної безпеки, так і взаємного визнання різних культурних життєвих форм [3, 173]. Отже, визнання культурної, національної, етнічної ідентичності особистості є важливим чинником суспільно-

го розвитку. Це передбачає визнання цінності та значення культурної спадщини різних культурних спільнот, що складають багатокультурне суспільство.

Активна суспільна діяльність інтегрує як культуру, так і громадянську ідентичність особистості. Реалізація громадянського підходу в полікультурному вихованні забезпечує рівний доступ і однакові можливості для всіх членів спільноти, незважаючи на різні ідентичності. Громадянська культура структурує простір виховного процесу, плекаючи в особистості здатності громадянської участі, реалізації громадянських прав і обов'язків представників різних етнічних, релігійних та соціальних суспільних груп, сприяючи розвитку їхньої громадянської позиції.

Питання інтеграції полікультурного розмаїття є особливо актуальним для України з її широкою етнічною, релігійною та регіональною суспільною палітрою. У цьому контексті відомий дисидент та інтелектуал Іван Дзюба зазначає, що найбільш оптимальним шляхом розвитку українського суспільства є культивування ідентитету політичного громадянства як широкої рамки для різних етнічних і культурних ідентичностей, тобто утворення модерної політичної нації навколо етнокультурної доміанти корінного етносу. Обличчя цієї української політичної нації має визначатися творчою енергією як українського народу, так і всіх інших національностей на теренах України, що мають законодавчо закріплене право на різні форми суспільнокультурної самоорганізації та вільний розвиток рідної мови й культури [4, 134–135].

Відповідно етнічна природа розуміння поняття «нація» трансформується до чогось такого, що відіграє засадничу роль у визначенні політичної ідентичності громадянина в умовах демократичного політичного устрою. Ми поділяємо думку американського соціолога Джефрі Александера про те, що ключовим поняттям у тезаурусі націєтворення є чинник «солідарності. Солідарність, – як зазначає дослідник, – означає суб'єктивні відчуття інтегрованості, що їх мають індивіди як члени суспільних груп», але на відміну від цінностей, вона «має відношення до реально існуючих груп» [8, 221].

Відповідно активна громадянська позиція, толерантність, повага до прав і гідності людини, патріотизм та інші важливі якості безпосередньо пов'язані з небайдужістю людини до суспільного життя, з її зацікавленістю та позитивним ставленням до різноманітності в різних її проявах. Тому ці цінні якості повинні виховуватися в молодого покоління, запобігаючи конфліктам та іншим негативним ситуаціям. Це вимагає розвитку полікультурної компетентності в учнів різного соціального, культурного та релігійного походження.

Опираючись на визначення І. Беха про те, що період ранньої юності є часом громадянського становлення людини, її соціального самовизначення, активного залучення до громадського життя, формування духовних якостей особистості, учнівська молодь розглядається нами як особлива соціальна та вікова група, важливий стратегічний ресурс суспільного розвитку [2, 102]. Саме в юнацькому віці особистості необхідний досвід реальної громадянської участі, який допомагає співставляти власні уявлення з реальною дійсністю. Залучення учнівської молоді до суспільного життя, політичних та соціально-економічних процесів містить неабиякий потенціал для подальшого поступу демократичного суспільства.

Полікультурність як принцип функціонування та співіснування всіх членів шкільної спільноти забезпечує рівноправність, толерантність та органічність кроскультурних зв'язків, взаємозбагачення культур, передбачає також наявність та визначення спільної системи норм та цінностей, які становлять основу громадянської свідомості учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Виходячи з розуміння сутності поняття «нація» як політичної спільноти громадян певної держави, ми дійшли висновку, що полікультурне виховання варто розглядати як специфічну педагогічну діяльність, спрямовану на формування в особистості здатності до всебічного пізнання культурної багатоманітності, що виявляється в різноманітних моделях мислення, символах, цінностях та моральних нормах, які свідомо чи підсвідомо формують її ідентичність.

Відома американська дослідниця у сфері полікультурної освіти Г. Бейкер стверджує, що суспільне різноманіття виявляється в існуванні різноманітних спільнот – етнічних і расових меншин, релігійних груп, а також мовних розбіжностей, статевих відмінностей, економічних умов, релігійних обмежень, фізичних і розумових вад, вікових груп тощо. Полікультурне виховання надає можливість особистості ознайомитися й освоїти цінності однієї або декількох культур задля її збереження та подальшого розвитку [7, 112]. А, відтак, формування полікультурної компетентності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів передбачає врахування не лише етнічних, але й релігійних, расових, соціальних й освітніх характеристик, що визначають культурну самобутність певної спільноти.

Суспільні потреби формування толерантного багатокультурного суспільства вимагають від молоді глибокого рівня емпатії щодо інших культур, що значно підвищує ефективність міжкультурного діалогу, усуває напруженість у разі конфліктної взаємодії, сприяє виникненню позитивної атмосфери в ході такого діалогу.

Полікультурне виховання в нашому дослідженні забезпечує формування полікультурної компетентності особистості як цілісної системи, котра інтегрована пізнавальною, ціннісною та діяльнісною складовими. Така сукупність особистісних здатностей створюється завдяки набуттю учнями знань та навичок аналізу й рефлексії (розуміння соціальних процесів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, висловлювання та аргументація самостійних суджень, критичний аналіз суспільних проблем); формування позитивного ставлення до загальнолюдських цінностей; набуття практичних умінь міжкультурної взаємодії.

Це передбачає чутливість особистості до різних культурних джерел людської різноманітності; умінь спілкуватися з іншими та вступати в діалог; навички конструктивної співпраці (робота в команді, кооперативне навчання, емпатію, розв'язання конфліктів, розвиток упевненості тощо); умінь досліджувати різні культурні практики, розглядати суперечливі питання.

Важливим напрямом реалізації громадянського підходу в системі полікультурного виховання учнів загальноосвітнього навчального закладу є оволодіння базовими громадянськими здатностями – комунікативною (навички усної та письмової комунікації з представниками різних культур, місцевих органів влади, самоврядування, ЗМІ, громадськістю, представлення результатів діяльності та їхнє оцінювання тощо), інформаційною (робота з пошуку та аналізу інформації про різноманітні культури, навчання прийомам роботи з мас-медіа тощо); усвідомленого вибору та прийняття відповідального громадянського рішення, впливу на цей процес у місцевій громаді; громадянської участі (навички участі в соціальних та політичних процесах, членство в молодіжних організаціях, участь у демократичних процедурах різного рівня – голосуванні, виборах, опитуванні, політичному обговоренні).

Полікультурне виховання учнів у загальноосвітньому навчальному закладі має здійснюватися в різних контекстах, особливо на рівні початкової та середньої освіти; інтегруватися в різні види діяльності під час викладання навчальних дисциплін (мови та літератури, історії, суспільствознавства, громадянської освіти, етики тощо), а також за допомогою міждисциплінарних тем (наприклад, дослідження місцевих проблем, розв'язання соціокультурних конфліктів); реалізуватися у процесі організації проектною діяльністю; стимулювати зміни на рівні освітньої політики та навчально-методичного забезпечення навчальних курсів, упроваджуючи елементи полікультурного виховання як ефективного інструменту педагогічної діяльності.

Практичним полем формування в особистості здатностей ефективною міжкультурною взаємодією є потенціал та ресурси місцевої громади, соціальне партнерство навчального закладу та місцевої спільноти, залучення представників різних культур до співпраці у процесі реалізації соціальних ініціатив.

У процесі реалізації громадянського підходу в системі полікультурного виховання учнівської молоді особливого значення надається розвитку зв'язків із місцевою спільнотою, що відбувається в таких напрямках: нала-

годження контактів із різноманітними культурними спільнотами, представники яких проживають у цій місцевості; розбудова партнерства з різними соціальними інституціями; просвіта громадськості (звернення уваги до проблем толерантності, міжкультурної взаємодії, дотримання прав людини). Як свідчить практика, у процесі такої діяльності, ініційованої учнівською молоддю, налагоджуються партнерські відносини як у навчальному закладі, так і з різноманітними культурними об'єднаннями, громадськими організаціями, органами місцевої влади та самоврядування, правоохоронними органами, засобами масової інформації.

Соціокультурні особливості місцевої громади, потенціал багатокультурного виховного середовища визначають спрямованість і характер процесу полікультурного виховання особистості. Важливими чинниками такого виховного впливу є створення атмосфери позитивної взаємодії, інституціалізація відносин навчальних закладів із різними культурними спільнотами, органами влади, засобами масової інформації.

Таким чином, розглядаючи перспективи розвитку полікультурного виховання в Україні, варто спрямовувати цей процес на розбудову саме громадянської нації, до ціннісних ознак якої належать солідарність та міжособистісна довіра її громадян, здатність до співпраці та спільних дій на користь суспільства, усвідомлення, що кожен несе свою частку відповідальності за стан справ у ньому. Усі громадяни, незважаючи на їхнє етнічне похо-

дження, стать, соціальний статус, релігійні уподобання тощо, повинні мати рівні можливості для повноцінного соціального розвитку.

Узагальнюючи, варто зазначити важливу роль громадянського підходу в системі полікультурного виховання особистості в сучасних суспільно-політичних умовах. Реалізація такого підходу сприяє розвитку мотивації й усвідомлення представниками різних етнокультурних спільнот важливості залучення до суспільних справ; консолідації суспільства; зміцненню соціального партнерства; толерантності та ефективній міжкультурній взаємодії, що забезпечує стабільність, мир та злагоду в нашій країні.

Список використаних джерел

1. Андерсон Б. «Уявлені спільноти». Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Бенедикт Андерсон. — К. : Критика, 2001. — 272 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для вищ. навч. закл. / І. Д. Бех. — К. : Либідь, 2008. — 838 с.
3. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Юрген Габермас [перекл. з нім. Андрій Дахній]. — Львів : Асторлябія, 2006. — 416 с.
4. Дзюба І. Україна в пошуках нової ідентичності / Іван Дзюба. — К. : Україна, 2006. — 157 с.
5. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: [Монографія] / Г. Касьянов. — К. : Либідь, 1999. — 352 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко. — 2-е вид., доп. і перероб. — К. : Генеза, 2004. — 736 с.
7. Baker G.C. Planning and Organizing for Multicultural Instruction. Addison-Wesley Publishing Company. USA. — 1994. — 217 p.
8. Jeffrey C. Alexander. Core Solidarity, Ethnic Out-Groups, and Social Differentiation / In: Differentiation Theory and Social Change. Comparative and Historical Perspective. Ed. by Jeffrey C. Alexander and Paul Colomy. — New York: Columbia University Press, 1990. — 268 p.

P. I. KENDZIOR

Lviv

IMPLEMENTATION OF CIVIC APPROACH IN THE SYSTEM OF MULTICULTURAL EDUCATION

Integration of multicultural diversity is particularly important challenge for the Ukrainian society with its wide ethnic, religious and regional palette. Current events in Ukraine highlight the problem of humanistic paradigm of intercultural dialogue which would prevent occurrence of enmity and hatred in various spheres of human life.

Multiculturalism is an integrative phenomenon connected with a holistic understanding of the ways and means of the incorporation of different cultural communities in the consolidated Ukrainian society. Accordingly the equal involvement of representatives of all ethnic and religious groups into the process of forming Ukrainian national identity would have to become the basis of social reconciliation and consolidation.

Multicultural education should be considered as a specific pedagogical activity aimed at developing the individual capacity for comprehensive knowledge of cultural diversity, which is manifested in a variety of models of thinking symbols, values and moral norms that shape the identity.

Key words: civil society, ethnic group, nation, multiculturalism, multicultural education.

П. И. КЕНДЗЁР

г. Львов

**РЕАЛИЗАЦИЯ ГРАЖДАНСКОВЕДЧЕСКОГО ПОДХОДА
В СИСТЕМЕ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ**

Интеграция поликультурного разнообразия является особенно актуальным вызовом для украинского общества с его широкой этнической, религиозной и региональной палитрой. Современные события в Украине выдвигают на первый план проблему гуманистической парадигмы межкультурного диалога, которая исключает возникновение вражды и ненависти в различных сферах человеческой жизни.

Феномен поликультурности является интегративным явлением, что связано с целостными представлениями о путях и способах инкорпорации различных культурных сообществ в консолидированное украинское общество. Равноправное привлечение представителей всех этнических и религиозных групп в процесс формирования украинской национальной идентичности должно стать основой общественного примирения и консолидации.

Поликультурное воспитание следует рассматривать как специфическую педагогическую деятельность, направленную на формирование у личности способности к всестороннему познанию культурного многообразия, которая проявляется в различных моделях мышления, символах, ценностях и моральных нормах, что формируют идентичность.

Ключевые слова: гражданское общество, этнос, нация, поликультурность, поликультурное воспитание.

Стаття надійшла до редколегії 02.09.2014

УДК 37(477)(092)+379.8

В. Г. КИРИЧЕНКО

м. Умань

**ПРОБЛЕМА ДИТЯЧОГО ДОЗВІЛЛЯ
У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАЦІ «СЕРЦЕ ВІДДАЮ ДІТЯМ»)**

У статті на основі аналізу праці В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» аналізується проблема організації дитячого дозвілля та з'ясовуються методи її вирішення в Павлівській школі.

Значна увага приділена таким формам дитячого дозвілля: слуханню та створенню казки, українських народних пісень та грі.

Ключові слова: В. Сухомлинський, дозвілля, фольклор, казка, гра, українська народна пісня, організація дитячого дозвілля.

Постановка проблеми. Вільному від роботи часу надається велика роль у кожному суспільстві. Це питання особливо актуальна сьогодні, оскільки в гонитві за насолодою, бажанням «відпочити вповні» людина втрачає себе. Індустрія насолоди сьогодні апелює не до родової сутності людини, а до її абстрактної функції. Гонитва за насолодою культивує бажання «уникнути світу за допомогою тваринного розчинення в ньому». У гонитві за задоволеннями сучасна людина все більше дистанціюється від емоцій. Таким чином, формується соціум «без – почуттів», відбувається «масовий мор почуттів» (за М. Ліпіним), за таких умов виникає необхідність формувати культуру вільного часу з дитинства [4]. І з цією метою варто звернути-

ся до неоціненого досвіду минулого – педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського допоможе вчителям-практикам отримати відповіді на питання, які ставить перед педагогами життя у XXI столітті. Серед них – проблема дитячого дозвілля, що виникають у їхній практичній діяльності, не меншої уваги педагогів потребує час, який учні проводять поза межами школи.

Різні аспекти творчої спадщини видатного педагога досліджували Н. Ангелуца, М. Антонець, І. Бех, Л. Бондар, В. Бочелюк, В. Бочелюк, В. Бутенко, І. Добрянський, В. Жайворонко, О. Захаренко, С. Карпенчук, Т. Кочубей, В. Кузь, М. Ліпін, О. Нижник, Л. Петрук,